

MRTVI IN VSI OSTALI

Marjan Rožanc

(Konec)

4

Čez čas so se spravili nad vino in lotevali so se ga v kratkih presledkih. Zunaj se je sonce nagnilo za kostonje v bolniškem parku in kaj kmalu je bilo tudi vežno okno že v senci. Sicer v veži tudi pred tem ni bilo prevroče in po rosnih čelih je bilo sklepati, da je vino kar takoj pokazalo svojo moč. Družčina se je razkomotila in odmaknila od mize. Stari je kadil in prestavljal svoje zatekle noge, toda kljub vsemu je bil še vedno pripravljen na pogovor. To je prevzel za svojo današnjo dolžnost.

»Če se ne motim,« je rekel direktor, »nam je čisto prijetno.«

Nagnil se je nad steklenico in natočil je najprej staremu.

»Nikar,« se je oglasil stari. »Želodec bi mi ga že še prenesel, ampak misliti moram tudi na srce.«

Vtem je šef administracije pristavil svoj kozarec:

»Prijetno, tovariš direktor, čisto prijetno.«

»No, jaz sem se tako in tako zmerom zavzemał za to. Čemu bi se človek ne porazveselil s svojimi ljudmi, kadar je že treba. Delavcu je treba dati priznanje, na ta ali oni način, le vedeti mora, da ga ne gledamo zviška. Ob jubileju, kakršnega je dočakal naš stari, pa je res najprimernejše, če sedemo skupaj, če malo popijemo in se porazgovorimo. Za delavca ni najti primernejšega načina. Tako vsaj ve, da mislimo nanj in da smo z njim, in jaz sem se zmerom zavzemał za to. V tem je po moje tudi sprememba, za katero pravzaprav gre. Svoj čas prav gotovo ni bilo tako, vsaj jaz ne vem, da bi kdaj uslužbenec in direktor pila skupaj. Pred vojno res nikdar nisem zašel v bolnico, ampak toliko že vem. Prednice so bile v lekarni, prednice na oddelkih, zraven pa še kapela in zvonec, vse tako kot v samostanu. Vse se je vrtelo okoli duše in boga in na strežnika, na primer, ni pomislil nihče. No, zdaj je drugače, čeprav si mladi tega ne dajo veljati in še zmerom klepečejo o zanikrni špitalski službi.«

»Tako je bilo, da,« je rekel stari. »Strežniki smo bili povsod zadnji. Še v kapeli je bilo naše mesto pri vratih.«

»Torej priznaš, da je danes vseeno drugače,« je rekel direktor.

Ustaljeni nasmeh mu je splahnel in se mu ni več povrnil na ustnice. Strmo se je zagledal v starega in vprašal ga je nenavadno glasno:

»Povej, kako je bilo prej! Prednice, mislim, ti niso bile všeč?«

»Res ne, niso mi bile pri sreč.« je rekel stari. »Tistih sester, naj so imele še tako lepa imena, res nisem mogel.«

»To sem si tudi mislil,« je rekel direktor.

Tokrat ni bil več tako glasen. Razvnetost in zanimanje ga sicer nista popustila, toda s časom je uvidel, da ga kljub vsej glasnosti poslušša samo stari.

»Kaj pa ostali strežniki?« je vprašal.

»Ni bilo z vsemi enako,« je rekel stari.

»Kako to misliš?« se je zavzel direktor.

»Tako, nekateri so z njimi, s sestrami, še kar dobro vozili. Le mene in meni podobnih niso mogle. Že zato, ker sem bil z vero, z bogom in vsemi temi rečmi že od vsega začetka navzkriž. A kako bi tudi ne bil. Moj prvi gospodar, o katerem sem vam že pravil, je bil pobožen, kar se le da, kar naprej je bil v cerkvi, pa je najlepšega in zdravega konja poslal v rudnik. Na fronti so ljudje umirali drug za drugim, ne da bi sploh kdo vedel zakaj, in samo smrt jih je lahko spravila z bogom. In še ta ne zmerom. Vojak, ki mu je odtrgalo roko in so ga prepeljali v lazaret, se je že spravil z bogom, preden je izkrvavel. Tisti pa, na primer Janek, dober fant iz Pardubic, ki mu je odtrgalo glavo, je po kuratovem mišljenju odšel naravnost v pekel. Tako, sem rekel že tedaj, tako se ne gremo. In nisem hotel slišati ne za spoved ne za kaj podobnega. Niti pri Verdunu ne. V jugoslovanski vojski so nas kaplarji preganjali kot črne živali, ker so bili pač spočiti in se jim je ljubilo. In kaplar, ki je stal ob meni, ko sem mu ribal stranišče, me je v nedeljo peljal v kapelo in me gledal, če molim. Skratka, takrat, ko sem prišel na Studenec, sem že vedel, da ljudje verujejo bolj iz strahu in nevednosti.«

»S sestrami se torej nisi razumel?« je spet vprašal direktor.

Stari je umolknil in se ni takoj znašel. Povedati je imel najbrž še veliko, toda po direktorjevi nestrpnosti je presodil, da ni začel s pravega konca. Med pripovedovanjem se je zgubil in ni pravil tega, kar je direktor od njega pričakoval. Poleg tega sta predsednik sindikata in šef administracije zdolgočaseno sedela daleč od mize. Komaj če sta kdaj pa kdaj ujela po nekaj njegovih besed, saj se jima ni dalo niti toliko, da bi kaj bolj pogosto segala po kozarcih z vinom. Oba sta bila na tem, da se pridružita direktorjevi ženi, ki je z rokami v naročju že dremala. Stari je umolknil, in še prej ko se je zbral, ga je obšel pomislek, ali naj sploh nadaljuje.

Toda direktor je le hotel vedeti svoje.

»S sestrami se torej nisi razumel?«

»Nisem,« je rekel stari, »po vsem tem se s prednicami nisem razumel. Saj si lahko mislite, da ne. Takoj po končani vojni sem moral spet v Celje in pred naborno komisijo. Šlo je za Koroško in poslali so me v ljubljansko vojno bolnico. Tam sem postal bolničar, in brž ko sem se navadil na kri, kakor so rekli, so me premestili v zasilno bolnico v Goričah pri Borovljah. Tako sem pravzaprav prišel domov šele po štirih letih vojaščine. Doma nisem imel niti beliča, bratje so se medtem poženili in kamor koli sem se obrnil, sem bil le pritepenec. Na Koroškem sem od dveh avstrijskih ujetnikov s cigaretami odkupil njuna plašča in to je bilo, z vojaškimi dokumenti, vse, kar sem imel. ‚Ampak nič, bolničar sem in konec,‘ sem si govoril in sem sklenil poiskati temu primerno službo. Vendar se kar nisem in nisem mogel odločiti, vsaj dokler se mi ni zgodilo še tisto z Angelco. Tedaj sem vzel oba vojaška plašča in se odpravil v Ljubljano.«

»No, kaj pa sestre?« se je vmešal direktor. »Kdaj si prišel z njimi vkup? Kako je bilo takrat v bolnici, to povej.«

Toda stari se ni dal premotiti.

»Najprej sem pogledal v Splošni bolnici, ampak tam niso rabili nikogar in rekli so mi, naj pogledam na Studencu. ‚Dobro,‘ sem rekel in sem šel tja. V pisarni so me premerili od nog do glave in brž ko so ugotovili, da sem dovolj močan, so poklicali sestro, Klavdija ji je bilo ime, naj me odpelje na oddelek. Šla sva skozi drevored, dobro se še spominjam, kostanji so se pravkar razcveteli in sestra, Klavdija, kakor sem rekel, vsa v svetinjicah, je na vsake toliko obstala: ‚Ali ni lepo?! Ali ste že kdaj pomislili, od kod vse to? Toliko lepega v našem življenju? Za menoj je bila vojna in še marsikaj drugega, tista reč z Angelco, če že hočete, čez roko sta mi visela vojaška plašča in nisem bil preveč dobre volje. ‚Vrag po takem življenju,‘ sem si mislil. Ona pa: ‚Ali verujete v Boga? Ali molite? Ali greste kdaj v cerkev?‘ Brez konca in kraja. ‚Ne,‘ sem rekel. ‚Ne eno ne drugo.‘ Sestra Klavdija, to si lahko mislite, kar ni mogla verjeti, da ima opravka s tako zgubljeno dušo. Vila je roke in se križala, ampak mene ni spravila s tira. ‚Se bo že unesla,‘ sem si mislil. Končno me je pripeljala v mojo sobo in mi jo nekako kljubovalno razkazala. Nad posteljo, kaj več v njej tako ni bilo, je visela podoba svetega Frančiška, ob njej pa še rožni venec. Na drugi strani je visela slika matere sedmih žalosti. Nič drugega, samo to, naj sem gledal, kolikor sem hotel. ‚Hudiča,‘ sem pomislil, ‚ali je to soba za vojaka.‘«

Direktor ga je poslušal z vse večjim zanimanjem in mu vzpodbudno kimal. Očitno je stari zadel pravo.

»A tega si nisem gnal k srcu. Si jo že uredim po svoje, sobo, sem si mislil, in veliko bolj me je skrbelo, kako bom zmagoval delo. Zjutraj me je strežnik odpeljal med bolnike in, kajpak, tu je bilo kakor med norci. Vsak trenutek, zdaj tu zdaj tam, se je razvnel prepir in ves čas sem gledal, da ne bo padlo tudi po meni. Najtežji bolniki so v ločenih celicah popolnoma goli ležali na slami in čistila sva izpod njih kakor izpod živali. ‚Delo je pravzaprav enostavno,‘ mi je rekel strežnik, ‚paziti moraš, da se ne stepejo, in nič drugega.‘ V resnici pa je bilo opraviti precej več. Delala sva od šestih zjutraj do sedmih zvečer, ko je prišla sestra in rekla: ‚No, fanta, zdaj pa k večernicam.‘ Mene ni dobila, ampak takoj se mi je posvetilo: ‚Tako torej.‘ In nisem se zmotil, tako je bilo tudi vse ostale dni. Šele po sedmih zvečer, če me je bila sploh še volja, sem se lahko ukradel ven. Nazaj pa sem moral že pred deseto, kajti sestre so vse videle in vedele. Če sem kakšno minuto zamudil, me je zjutraj že navsezgodaj poklical primarij: ‚Poslušajte, kdaj ste se sinoči vrnili v zavod?‘ Da, niti na konjske dirke, ki so bile ob nedeljah na Fužinah, nisem smel. Še slabše pa se je godilo dekletom. Vstajale so že ob pol petih zjutraj, da so bile še pred službo pri maši. Sestre so tako rekoč visele nad njimi in ne daj bog, da bi katera izmed deklet pogledala za fantom.«

Ta trenutek direktor ni zdržal dalje in je vskočil z besedo:

»Tole bi bilo treba razglasiti. Vidiš, stari, to je tisto, to bi bilo treba razmnožiti in razposlati po vseh oddelkih. Naj tile naši vedo, kako je bilo svoj čas, ko že toliko govorijo o zanikrni špitalski službi.«

Stari ga je razburjeno zadržal. Res da sta z direktorjem končno le prišla vkup, toda misli so mu uhajale dalje in moral je pohiteti za njimi.

»Počakajte, saj še nisem povedal do kraja. Sestra Klavdija mi je nenehoma prinašala Slovenca, Domoljub, Cvetje svetega Frančiška, Bogoljub in Zamorčka, vso tisto njihovo šaro. Nekaj časa sem vse to časopisje, le kam naj bi z njim, odlagal pod posteljo, nazadnje pa sem se na vso jezo naročil na Jutro. Od tedaj, če že ne kar od prvega dne, pa zanjo nisem bil več človek. In tudi za druge ne, to si lahko mislite, da je šlo hitro naokrog. Vendar nisem več hotel odnehati. Ko se mi je zgodilo še tisto z Marijo, pa sem se jim sklenil prav odločno postaviti po robu. ‚Saj je vseeno,‘ sem si rekel, ‚zdaj sem tako in tako že zapisan hudiču.‘ Imel pa sem tudi prav. Strežniki smo bili tisti, ki smo držali zavod v redu, čeprav nam ni tega nihče priznal. Zanje nismo bili niti ljudje in treba se je bilo pogovoriti še z ostalimi strežniki. Tista Krščanska strokovna organizacija ni bila za nas, to je bilo vsem jasno, nobene pomoči nam ni nudila. Tako smo sklenili izstopiti

iz nje. ‚Organizacija brez članov vendar ne more obstojati,‘ smo menili. Povezali smo se z Narodno strokovno zvezo in ustanovili njeno podružnico. Strežnic še nismo dobili na svojo stran, ker so se pač bale redovnic, ampak to nas ni motilo. S pomočjo Narodne strokovne zveze in Zdravstvenega sveta smo si priborili prost dan v mesecu in vsako drugo nedeljsko popoldne. In ne samo to. Priborili smo si tudi pravilnik o delovnem razmerju, in to v tistih časih ni bilo kar tako. Pred občinskimi volitvami so nas povabili na sestanek demokratske stranke v Polju, kamor je sodila tudi umobolnica. Na sestanku, ko so že govorili o sestavi kandidatnih listin, sem predlagal ustanovitev kmečko-delavske liste. Danes mi kajpak tega ni žal in tudi sicer ni bilo nič narobe, ampak malo sem se vseeno pre naglil. Na volitvah smo zmagali, ampak že na prvi seji občinskega odbora, na koncu proračunske razprave, se je pokazalo, da z ostalimi delavci in kmeti še ni mogoče. Pustili so nas na cedilu. Glavno besedo so prevzeli gostilničarji in posestniki. Odbili so vse naše predloge in se trkali na prsi: ‚Mi smo davkoplačevalci.‘ Jaz sem vstal in sem jim povedal, kar jim je šlo, kajti o davkih in teh rečeh sem že vedel toliko. ‚Obrtniki,‘ tako sem rekel, ‚sploh niste davkoplačevalci. Vas se sploh ne da obdavčiti. V račune, če že hočete, vpisujete tudi davek in tako davke plačujemo mi, kupci. Vi ste, če že hočete, samo zbiratelji davčnega denarja.‘ No, to je bilo od hudega. Pri tisti priči sem bil komunist. V umobolnici so me že tako in tako gledali po strani in sestre mi niso privoščile niti Zamorčka več. Na ministrstvo za zdravstvo v Beogradu so pisale, da sem pijanec, ponočnjak, babjek in ne vem kaj še vse. Ko sem po Narodni strokovni zvezi izposloval še prve namestitve, me je direktor poklical k sebi in rekel: ‚Kacijan, premeščeni ste.‘ In tako je tudi bilo. Še preden sem dobil namestitev tudi sam, sem moral v ljubljansko Splošno bolnico za vratarja.«

»To bi bilo treba razglasiti,« je rekel direktor. »Zanikrna špitalska služba! S tem bi se jim nemara že objasnilo, da smo vendarle precej na boljšem.«

Stari se je razburjeno posmejal.

»Tam, na novem službenem mestu, je bila plača nekaj manjša, pa tudi z redovnicami nisem še čisto do kraja opravil. Sicer pa so me nekaj let pred vojno, ko je zmanjkalo strežniškega kadra, spet predstavili na oddelek. Tokrat sem delal na internem in vse se je spet pričelo znova. Ampak do vojne, do italijanske okupacije, je že še nekako šlo. Tedaj pa še sam nisem vedel, kdaj sem se znašel v OF. Tik pred vojno je namreč na mojem oddelku ležalo vse polno jugoslo-

vanskih vojakov. Prišli so v popolni bojni opremi, kakor temu že pravijo, tako da sem imel na oddelku tudi vse polno pušk, nabojev in bomb. Ob prihodu Italijanov, pravzaprav dan pred njimi, brž ko se je zvedelo, da pridejo, so vojaki kar čez noč ozdraveli in se drug za drugim pobrali iz bolnice. Tako je orožje ostalo tako rekoč meni. Sprva nisem vedel, kaj in kam bi z njim. Nič kaj pametnega mi ni prišlo na misel, ampak konec koncev sem zaključil, da morda še pride prav, in sem ga skrnil. No, z Italijani je prišel tudi proglas, da je treba vse orožje predati najkasneje v štiriindvajsetih urah. Postalo mi je vroče. Orožja kajpak nisem predal, ampak na oddelku si ga tudi nisem upal skrivati dalje in tako sem hočeš nočeš moral poiskati nekoga, ki bi mu prišlo prav. No, kdo se je takrat zanimal za orožje, si lahko mislite in, kakor sem rekel, takoj sem bil zraven. Kajpak, ne samo zaradi tega, tudi drugače mi Italijani niso šli v račun. Ko so moji bolniki spali s proglasi OF pod zglavjem, sem si zadovoljno mel roke. Ampak na oddelku je bila tudi sestra Evstahija. Ta babnica, streljanje za Golovcem jo je spodbodlo v zadnjico, je pričela letati od bolnika do bolnika. ‚Bog vas obvaruj! To so vendar komunisti.‘ Jaz sem jo poslušal, nazadnje pa mi je babnica presedla in nekega lepega dne sem ji zabrusil: ‚Poslušajte, sestra Evstahija, kaj bi ne bilo lepše, ko bi se bolj kot za politiko zanimali za bolnike. Za njihovo zdravje.‘ Nekaj sem ji moral reči, a bilo je narobe, nepremišljeno. Takrat sem bil že sredi dela in sestra Evstahija je bila odslej stalno za menoj. Z nepremišljenostjo sem si jo nakopal na glavo. Babnica je bila nevarna, to sem vedel, ker sem jo videval z bolniškim kuratom, ampak kaj sem hotel. Delal sem dalje. Na dermatološkem oddelku, saj ste menda že slišali, so ležali zaporniki in moral sem jim priskrbeti urina ledvično bolnih in izpljunke tuberkuloznih z mojega oddelka. Na ta način smo jih zadrževali v bolnici in vse to sem dajal Ernestu, ki je zjutraj nosil tjakaj sveže perilo. Vsako jutro je prišel k meni, v mojo sobo, in med perilom odnesel vse, kar sem pripravil. No, neko jutro, še prej ko je prišel Ernest, sem v svoji sobi zalotil sestro Evstahijo. Ta babnica je vtaknila svoj nos povsod in stala je pred menoj z vsemi temi rečmi, z urinom in izpljunki v rokah. ‚Kaj pa je tole, Kacijan.‘ je rekla, in že po glasu sem presodil, da mi ne kaže dobro. In res, že opoldne so prišli pome Italijani in me odpeljali v belgijsko vojašnico. S tem se je tudi pričelo: Visco, Dachau, Buchenwald.«

Direktor je konec njegovega pripovedovanja pričakal z odprtimi usti. Že vseskozi se je pripravljaj na besedo in zdaj seveda ni počakal, da bi jo postavil drugače.

»Saj pravim, to bi moral povedati pred vsemi. Vse, od začetka do konca, in ni vrag, da bi si dali veljati, da smo zdaj vendarle na boljšem.«

Toda stari je gnal svoje:

»A mi ni žal. Te sestre so mi jih napletle toliko, da mi za nič na svetu ni žal, niti za internacijo ne. Zdaj jih le ni več videti.«

Bil je domala iz sape in ves zaripel v obraz. Na kraju se je namreč zganilo v njem še vse, kar je bilo upornega, čeprav samo za trenutek ali dva. Čez čas ga je direktorjeva zavzetost navdala z odkritim zadovoljstvom. Nažgal si je cigareto in se vdano predal sočustvovanju. In namesto da bi se pomiril, je kaj kmalu začutil, kako v njem narašča razburjenje, in si je spet malone prestrašeno otipal srce.

»Preveč govorim.« je rekel. »Preveč govorim.«

»Kaj bi tisto,« je zamahnil direktor. »Komaj bi bilo, da bi vse ponovil.«

Z glavo mu je pokazal na ostale in usločil ustnice v svoj ustaljeni nasmeh. Stari se je zravnal in dvignil pogled čez vrtnice in visoke vratove praznih steklenic. Direktorjevi ženi je glava zdrsnila na stran in zdaj je s težko sapo napihovala svoja rdeča lica. Predsednik sindikata in šef administracije sta spala spokojneje, slednji celo s kozarcem v rokah, ko da je pravzaprav samo odrevenel. Po svoje so bili vsi trije vredni sočutja in stari se je vprašujoče zagledal v direktorja.

»Nič, zbuditi jih je treba,« je rekel direktor. »Zdaj je tako čas, da se odpravimo.«

Vendar se je tudi sam zasedel in se mu ni ljubilo na noge. Pri-tajeno je segel po eni izmed vrtnic in je drugega za drugim ošvrkal pod nosom. Spregledali so domala vsi hkrati. Žena mu je jezno iztrgala vrtnico, predsednik sindikata si je medlo otrl obraz, šef administracije pa se je presenečeno zagledal v kozarec v svojih rokah. Stari se je medtem že spravil izza mize, kakor da se je sklenil podvizati še za vse ostale.

Direktor ga je zadržal:

»Čakaj! Poklical bom šoferja. Peljali se bomo z avtom.«

»Peljali,« se je zavzel stari. »Z avtom?«

»Seveda,« je rekel direktor. »peljali se bomo. Po vsem tem menda ne boš hodil peš. Šoferja sem naročil že opoldne. Najprej bo naložil tebe in naju z ženo. Glej ga, glej, menda na ta dan ne boš hodil peš.«

»Z avtom,« je rekel stari. »To je naravnost imenitno.«

»Z avtom, z avtom,« je rekel direktor. »Jaz sem se tako zmerom zavzemal za to.«

Šef administracije je odložil pozabljeni kozarec:

»Zmerom. Res je, kar pravite.«

Na to je direktorjeva žena vstala in se razgledala po mizi.

»Peciva menda ne boste. Če nimate nič proti temu, ga bom zavila in odnesla s seboj. Tu ga res ne bomo pustili.«

Stari je začutil svoje težke noge in se spustil nazaj na stol.

»Z avtom,« je rekel. »To je naravnost imenitno. Že s kočijo je lepo, če ne drugega že zaradi konja, ampak z avtom... To je naravnost imenitno.«

5

Stari se je skobacal iz avta in pohitel čez dvorišče. Ves nato-vorjen si je na vratih v stanovanje pomagal s komolci, celo zaletel se je vanje, toda vrata se mu niso vdala in kljuka mu ni in ni hotela pod roko. Kot za nalašč prav zdaj, ko se mu je pravzaprav najbolj mudilo in je gorel od nestrpnosti.

To je nazadnje začutil tudi Peter onstran vrat in mu jih odprl.

Z aktovko v naročju se je stari pognal mimo fanta. Obstal je šele pod oknom in kakor hitro je dal Petru znamenje, naj molči, je napeto prisluhnil na cesto.

»Ali slišiš?«

Peter se mu je radovedno približal in prisluhnil še sam.

»Nič ne slišim. Kaj naj bi slišal?«

»Kaj neki! Avto. Pripeljal sem se z avtom. Ali slišiš?«

»Pripeljali ste se z avtom?« je vprašal Peter.

Toda stari mu ni odgovoril. Ves napet ga je še vedno opozarjal na glasove s ceste, čeprav od zunaj tudi pri najboljši volji ni bilo ničesar več slišati. Končno mu je prikimal, in ker je fant tako rekoč že vse zamudil, je še tiho zavzdihnil. Obenem je stopil od okna in izpraznil naročaj na mizo.

»Z avtom, kajpak, z avtom,« je rekel, »ampak to še ni vse. Pogledj vendar tole: vino, rože, aktovka... Pa tudi tole ti ne more povedati vsega. Stari sem, stari tja, jej, pij, brez konca in kraja. Ni da bi ti pravil, toliko vsega je za menoj. Proslava, ženske... Prav videti bi moral, nič drugega. Ženske so jokale, direktor me je trepljal po ramenih... Malo je takih, pogrešali me bodo.«

Zadenski si je poiskal stol in si zadihano otipal sree.

»Dobro, da sem še živ. Dobro, da sem sploh še živ.«

Njegovega razburjenja se je hipoma navzel tudi Peter. Kolikor ga ni spravilo s tira že starčevo obnašanje, se je vznemiril še spričo

toliko daril. Prevrtačal je zavitke na njihovo pravo in napačno stran in jih odlagal, kakor se mu je pač zdelo, da je najbolj prav. Steklenice je z etiketami navzven zvrstil ob robu mize in malone ob vsaki posebej je še počenil in zlagoma prebral napis. Pri tem je na vsake toliko pogledal tudi starega. Toda spet in spet se je vračal k mizi.

»Vino, rože, aktovka, nagrade...«

Stari je kimal in samogibno ponavljal za njim:

»Vino, rože, aktovka, nagrade... Petintrideset tisoč.«

»Petintrideset tisoč,« je vzkliknil Peter. »Za vsako leto tisočak!«

»Za vsako leto tisočak,« je rekel stari. »Glej, glej, prav toliko in na to nisem niti pomislil.«

Iz vlekel je robec in si obrisal roke in čelo.

»Saj pravim, dobro, da sem še živ. Če le pomislim, česa vsega danes ni bilo. Kar naenkrat toliko hvale, ko sploh nisem mislil, da kaj vedo o meni. Pa še nagrade in darila... in moja zahvala. Lahko si misliš, kako me je vseskozi stiskalo okoli srca. In nič čudnega, če me je nazadnje, ko je bilo že vse za menoj, celo napadlo. Že sem mislil, da je po meni. No, prišel sem k sebi in je šlo spet tako dalje. Jedli smo in pili. In govoril sem, ves čas sem govoril, da zdaj niti ne vem več, kaj vse sem jim povedal. Hoteli so vse vedeti in sem govoril... Saj pravim, dobro, da sem še živ.«

Fant si je nemoteno dajal opraviti okoli mize in stari je rajši umolknil. Ni se mu zdelo vredno govoriti dalje, ko so vendar darila najzgovorneje pričala o vsem. Rajši je opazoval fantovo prevzetost in se zadovoljno smehljal. Toda Peter od vsega tega ni mogel imeti veliko in tudi staremu opazovanje njegove zanesenosti kaj kmalu ni več zadoščalo.

»Pusti zdaj to,« je rekel. »Zdaj se obleci in greva večerjat.«

»Večerjat?!«

»Kajpak, večerjat,« je rekel stari. »Razveseliti se morava tudi midva, tako sem vsaj sklenil. Obleci se in bova šla. Kar v gostilno tule zraven, da ne bo kdo mislil, da sva se prevzela.«

Peter je stopil od mize k omari in se ni takoj znašel. Seveda ni bil toliko presenečen spričo povabila, kolikor zaradi starega samega. Spreminjal se je malone ob vsaki besedi, zdaj je bil tega zdaj drugega razpoloženja in celo gube na njegovem obrazu so bile vsak trenutek drugačne. Povabilo je fant pričakoval in si ni dal reči dvakrat. Kakor hitro se je zbral in prepričal, da stari misli povsem resno, si je oblekel suknjič in se mu pokazal nared.

»No, pa pojdiva,« je rekel stari.

Tistih nekaj korakov do gostilne jo je lahkotno ubral pred fantom. Na vsake toliko se je otipal ali segel v žep, vendar bolj zaradi dražljivega občutka premožnosti kakor iz strahu, da bi kaj zgubil. Spotoma se je Petru zdelo njegovo obnašanje do kraja umljivo in stopal je za njim z zavidajočim občudovanjem.

V gostilni sta sedla drug nasproti drugemu.

»Petintrideset tisoč,« je rekel Peter.

»Petintrideset,« je rekel stari, »za vsako leto tisočak.«

Hkrati se je obrnil k natakarici in pojasnil:

»Večerjala bova. Rada bi dunajski zrezek in krompir s solato. Pravzaprav, še rajši bi riž, zraven pa liter belega in sodo.«

Zadržal se je, kolikor mu je bilo dano, resno. Naročilo je bilo zanj tako zahtevno, da se mu ni zdelo vredno pomišljati, če je z njim zadovoljen tudi fant. Sicer pa ga je Peter tako in tako samo gledal in se mu je kar samo smejala.

»Petintrideset tisoč,« je rekel.

»Da, za vsako leto tisočak, točno tako pride,« je dejal stari, »ampak meni se zdi, da to ni najvažnejše. Bolj kot denar me je prevzelo ostalo. Nič ne rečem, tudi denarja sem vesel, saj ga ni nikdar preveč, ampak ostalo... Rože, govori, v tem je, kako bi rekel, v tem je nekaj več. Saj razumeš, to je tisto, česar ne bom pozabil.«

Napolnil je kozarca in svojega je brez pomisleka izpraznil do dna. Videti je bilo, kakor da se je razvnel in se kratko in malo spozabil.

»Nič me tako ne glej,« je rekel. »Denar, denar! Vse lepo, brez denarja ne dobiš nič, ampak le verjemi mi, denar vseeno ni tisto, kar bi te osrečilo. In nikar ne misli, da tako govorim zato, ker sem imel čisto na svoj način opraviti z njim. Ker sem zadnja leta prenašal milijone in nisem imel nič od tega. Ker sem izplačeval in sem vsa ta leta preživel v strahu, tako da zdaj boleham na srcu. Niti najmanj ne, zaradi tega bi celo lahko rekel, da je denar edino, kar velja. A tega ne bom rekel.«

Prestregel je fantov nejeverni pogled in se posmejal.

»Najbrž misliš, da me je današnji dan spravil s tira. Pa tudi to ne drži. Res da nisem čisto tak kot prejšnje dni, kako bi tudi bil, te vprašam, ampak mislim še zmerom v redu. Vsaj, kar se denarja tiče. To ni prvo, denar še ni vse. Glej, moj varuh, menda že veš, je bil premožen človek. Imel je veliko posestvo, trgoval je na debelo in kar naprej mu je letelo vkup. Medtem ko sem služil v Šentpavlu, si je postavil še lepo vilo in postal je, smešno za tiste čase, akcionar avto-busnega podjetja. Srečen človek, bi rekel. Pa ne, medtem mu je umrla žena in tudi sam je pričel nekam bolehati. Skratka, ko sem prišel iz

Šentpavla, mi je rekel: ‚V hlevu imaš dva serca in poskušaj, če se da kaj zaslužiti z njima. Vendar pazi, da se ne bosta pretegnila. Ni vredno.‘ Vse je prepustil sinu in za nič na svetu ni več maral. Niti na polje, med njegove hmeljevke, ga ni več mikalo, in kaj počenjamo posli, mu je bila deveta skrb. Nisem bil pri njem niti teden dni, ko se je zvedelo, da je sosedovo posestvo na bobnu. Moj varuh, kakor temu že pravimo, je sosedu stal dobro za več tisoč kron, ampak posestvo na dražbi ni prineslo niti toliko, kolikor je bilo na njem dolga. Zraven tega je tudi avtobusno podjetje prišlo v konkurz. Tako so k mojemu varuhu na lepem prišli eksekutorji in zasegli premičnino in nepremičnino. Na vsakem predmetu, povsod, kamor koli sem pogledal, so viseli rumeni listki. Moj varuh pa je sedel v svojem naslonjaču in sosedom, ki so sočutno hodili okrog njega, se je odsotno smehljal. ‚Pa kaj,‘ je govoril, ‚že zdavnaj prej sem bil ob vse. Četudi mi vse vrnejo, nimam ne žene ne zdravja.‘ No, naključje je hotelo, da je prav ta čas izbruhnila vojna in so ustavili vsako prisilno prodajo. Ampak moj varuh je še zmerom sedel v naslonjaču in sosedom, ki so mu hodili čestitat, je odgovarjal z nespremenjenim nasmehom. ‚To je zdaj tako in tako sinovo. Jaz sem, kar je bilo mojega, že zdavnaj izgubil.‘ Prav tako. Vidiš, denar ni tisto, kar bi človek od njega pričakoval.◀

Spet si je natočil in pil. Kakor hitro je utegnil, se je še posmejal in tako se je zdelo, da pravzaprav govori bolj za šalo.

»Vendar ne vem, čemu ti pravim o varuhu, ko ti lahko povem, kako je bilo z menoj. Po starših mi je bilo zapisanih pet tisoč kron. To je bil takrat že lep denar in ljudje v vasi, ki so računali z obrestmi do moje polnoletnosti, so govorili, da sem bogat. No, po novem zakonu je med vojno vse imetje mladoletnikov prešlo v vojno posojilo in tako nikdar nisem dobil niti krajcarja. In zato ti lahko rečem, da vem, kako je s tem, z denarjem. Ni tisto, kar bi človek od njega pričakoval. Glej, zapisanih mi je bilo pet tisoč kron, pa sem bil pastir in hlapec, a imel sem konje, čeprav niso bili zapisani name. Vse življenje nisem imel kaj prida denarja, ampak s tem še ni rečeno, da sem bil revež. Kaj še! Morda sem bil celo bogat, kajti, tako ti povem, vse tisto, kar sem imel, bi imel z denarjem ali brez njega.◀

Izpod znojnega čela je pobilnil po fantu in se nasmehnil. Vendar bolj odsotno, ko da se je zdrznil, in tako kljub nasmehu še vedno izdajal utrujenost. Pobolevati ga je moralo pri srcu, toda še bolj ga je moralo žejati, ker se je najprej domislil vina. Fanta je osupnilo njegovo obnašanje in starčeve besede se ga niso kaj dosti prijele. Stari pa se ob neprijetno osušenem grlu in težkem srcu ni počutil nič

kaj nenavadno in skoraj nejevoljno je odrinil svoj krožnik na rob mize.

»Ne razumeš, vidim, da me ne razumeš,« je rekel. »Ampak nič zato, kdo bi tudi vas, mlade, lahko razumel. Ne misli, da me je današnji dan spravil s tira, prav tak sem kot zmerom, le ne razumem vas in konec. Vse veste, vsako stvar imenujete z njenim pravim imenom, prav kot je treba, ampak za nobeno stvar vam ni mar. Zaradi vas bi lahko šlo vse po zlu, tako mislim, in niti prsta ne bi stegnili, da je človeku kar nekam težko. Gledam te, kako prenašaš tiste knjige, naveličano, brez pravega veselja, in si mislim: ‚Jutri bo inženir ali kaj, vendar nobenega haška od njega. Le kakšne hiše naj gradi, če ni v njem nič veselja, nič ognja.‘ Že prav, tebi niso storili toliko krivic in se ne moreš tako hitro razvneti, ampak tu je še nekaj drugega. Res ne vem, čemu ne bi mogel biti vesel vsaj z menoj.«

»Saj sem,« je rekel Peter. »Mar nisem vesel?«

»Vesel! Nič ti ni videti. Prav žalostno se držiš, če že hočeš. Rekel bi celo, da mi zameriš. Veselje bo šlo z menoj v grob, to vidim.«

Na to se je fant zasmelal.

»Nekaj ga bo že še ostalo.«

»Naj bi, vendar ne vem,« je rekel stari. »Mi smo si svojega zaslužili. Vi pa ... Ko bi vam le za kaj bilo.«

Obupano je umolknil in čez čas presenetljivo mirno dejal:

»Star sem in takole ti pravim: živeti je treba s srcem. Potem ti nikdar ni preveč težko na tem svetu. Če se ti zamerijo ljudje, ti ostanejo konji. In vse dokler ti je kakšna malenkost pri srcu, živiš in veš, da si živ. Res da, včasih te kaj prizadene, ampak tega se nikar ne boj, od tega ni hudega. Nekaj te vendar mora boleti. Poglej, jaz sem imel rad vranca in moj gospodar ga je kratko in malo prodal. Rad sem imel tudi Marijo in vrgli so me iz službe. Nazadnje sem imel rad tudi te naše kraje in ljudi, če že hočeš, pa so me poslali v internacijo. In danes ti kljub vsemu pravim: vse to sem imel rad in ni mi žal. Prav zaradi tega ti lahko rečem, da sem živel. Da je življenje po svoje lepo in da je vredno živeti.«

»Verjamem,« je rekel Peter, »to vam verjamem. Prav žal mi je, ker ni z menoj tudi Modeste. Tudi ona vas bi morala slišati. Ona rada posluša kaj takega.«

»Kajpak,« je rekel stari, »ženske imajo dušo.«

Čez čas se je domislil še nečesa in zaživel:

»Glej, glej, njo imaš menda vseeno rad, njo, Modesto.« Sprva mu je bilo to nenadno odkritje predvsem smešno in šele naslednji trenutek se je dodobra poglobil vanj. »A jaz sem ti branil, da bi hodila k tebi.

No, včasih človek kar ne more tako, kot je prav. Menda razumeš, kaj mislim. Ni res, da me je bilo strah hišnega gospodarja in zaradi Modeste naju ni nihče preganjal. To ni res, in tudi mojih stvari, kadar je že bila pri tebi, mi nista nikoli razmetala. Branil sem ti kar tako, ker enostavno nisem mogel drugače. Kadar sem prišel domov in sem videl, da sta lepo skupaj in da se imata rada, mi je bilo nekako težko. Saj razumeš. Nisem vaju mogel gledati, to je bilo tisto. ‚Poglej,‘ sem si mislil, ‚saj imata pol doma.‘

»To sem si mislil, da zaradi tega,« je rekel Peter.

Gledal ga je z razumevanjem in stari se je obrnil od njega. Bržkone ni maral sočutja. Brez misli je dvignil kozarec do ust, toda fant ga je zadržal in mu roko s kozarcem vrnil na mizo. Stari je obsedel popolnoma mirno, ko da ni maloprej sploh nič nameraval in ko da zdaj tudi ničesar ne pogreša. Tako se je pokazalo, da se je doslej nacejal iz razmišljenosti, ne da bi sploh vedel, kdaj.

»Zdaj ti tega prav gotovo ne bi več branil,« je rekel.

»Ne?« se je zavzel Peter. »Čemu ne?«

»Zdaj je drugače,« je rekel stari. »Nikomur še nisem pravil o tem, niti direktorju ne, ampak tebi zdaj menda že moram. Že zato, da me boš razumel. Od prejšnjega meseca, ko sem bil pri bratu v Savinjski dolini, ko sem šel pogledat, če se lahko po upokojitvi preselim k njemu... Od takrat je drugače. Čez cesto je gostilna in nekajkrat sem šel in pogledal tudi tjakaj. Z gostilničarko, z Lucijo, se poznavam že od mladih nog. Zdaj se sicer že dolgo nisva videla, ampak babnica je še zmerom dekle. Še zdaj se ni omožila. Prej, ko je bila v gostilni še njena mati, za hčer nihče ni bil dovolj šteman, po materini smrti, vsaj kakor pravi, pa se tudi Lucija sama ni mogla in ni mogla odločiti. Vse preveč pijancev se je zbiralo okoli nje. No, zadnjič, ko sem bil torej tam in sem videl, kako je, sem ji rekel: ‚Prav imaš, Lucija. Počakaj name. Še mesec dni in pridem.‘ Tako, na pol za šalo, na pol zares, a Lucija je prijela. ‚Čakam te,‘ mi je pisala, in kaj sem hotel — ‚pridem,‘ sem ji odpisal. Stvar je sklenjena in čez štirinajst dni se poročiva.«

»Pa ne res,« je podvomil Peter.

»Res, res,« je dejal stari. »Prav kakor sem rekel: čez štirinajst dni se poročiva. Sicer ne bo nič posebnega, nobene ohceti, ker pač ni, da bi v teh letih dvigala prah. Kaj bi, ko je vendar vsakomur jasno, da ne moreva več veliko pričakovati. Stara sva. No, glavno je, da bova v teh letih imela nekoga — ona mene in jaz njo. Slabo se nama že ne bo godilo. Jaz imam pokojnino, pa tudi gostilna bo nekaj nesla.

Ni vrag, da si bom s časom kupil konjička in samo to si želim. Voz je tako in tako že pri hiši, pa bom zapregel in bova šla.«

»Resno mislite?«

»Resno, kajpak, da mislim resno. Le predstavi si dobro. Ob nedeljah bom zapregel konjička in bova lepo šla, zdaj po vino zdaj po kaj drugega. Ali pa tudi kar tako kam. Si predstavljaš?«

»Predstavljam si,« je rekel Peter.

Vendar še zdaleč ni čutil vsega tako živo kot stari. Ta se je brez sledu utrujenosti skobacal izza mize in z namišljenimi vajeti v rokah ga ni več zamikalo, da bi sedel. V gostilni mu je postalo pretesno in nenadoma se je brez besed obrnil k vratom. Peter je pričakoval, da ga bo prej ko slej pregnalo srce, in tako mu je bilo tudi zdaj razumljivo, da si je zaželel na čisti zrak. A kljub temu ni vedel kako in kaj. Potegnil je krožnik s postanim zrezkom na sredo mize in zaklical za njim:

»Ali ne boste večerjali?«

Toda stari je bil že zunaj. Zibaje se je spravil na hodnik in obstal šele na pločniku pred gostilniškimi vrati. Tu je počakal le toliko, da je začutil za seboj Petra, in že je zakoračil dalje in na cesto. Peter ga je dohitel in uravnal korak z njim vštric. Tedaj se je stari spet razvedril in temu primerno je že na vogalu pred trgovino obstal in od strani pogledal po fantu. Ni se mu dalo kar tako mimo in potegnil je fanta za rokav in za seboj čez prag.

Bil je že čas, kajti dekleti v trgovini sta pravkar sklenili popraviti. Starega s tem seveda še nista pregnali. Njega kratko in malo ni imelo, da bi se vrnil na cesto, posebno še zdaj, ko sta s fantom po tistem sklenila, da še tu kakšno zagodeta. Sicer pa sta se dekleti kar sami vrnili za prodajno mizo. Prav kakor da starega in fanta že morata sprejeti prijazno. Trenutek nato sta opazili, da z njima ni vse v redu, kajti starega doslej še nikdar nista videli pijanega. Vendar je bilo na njem tudi nekaj nedoumljivega in obe sta še radovedno ozrli na fanta. Ta bi jima namreč utegnil zadevo še najprej pojasniti. Toda Peter je stal za starim in se muzal. Ni se ga sramoval, toda spogledljivost z dekleti mu je na svoj način godila in ni mu prišlo niti na rob pameti, da bi s to igro prenehal. Tako je bilo vsaj vsem štirim zabavno.

»Kaj pa je danes?« je rekla Marta.

»Danes,« je rekel stari, »danes je velika reč.«

Držal se je skrivnostno in najbrž mu je bilo po vsem, kar se je zgodilo, za malo, da bi dekletom še kaj razlagal. Zadržano je obšel prodajno mizo in se je postavil pred polico s steklenicami. Vse to molče

in s polno zavestjo pravice, da si ta dan že lahko privoščil še kakšno šalo. Roke si je del na zadnjico, in ko je zamišljeno gledal po steklenicah vse do stropa, se je proti svoji volji majal. Zdaj je stal na prstih zdaj na petah in njegov nagubani obraz je le stežka zadrževal smeh. Gledal je po steklenicah, toda oči so ga že izdale in kar ni se mogel odločiti.

Dekleti in Peter so ga opazovali smeje.

»Tak povejte že no,« je rekla Marta. »Kaj je vendar danes. Še nikdar vas nisem videla takega, tako dobre volje.«

»Danes je velika reč,« je rekel stari. »Danes vaš stari ni kar tako.«

Obenem se je zagledal v eno izmed steklenic in presenečenje ga je dvignilo na prste.

»Konjak,« je rekel. »To in nič drugega. Konj — konjak.«

Marta je spet pogledala fanta. Starega pač ni mogla jemati povsem resno in ni vedela, ali naj steklenico odpre ali ne. Toda Peter je sedel na prodajni mizi in menda se je res nad vsem tem samo zabaval. Nič kaj pametnega ni bilo razbrati z njegovega obraza in le kdaj pa kdaj se je nepričakovano zresnil. Starega je poznal boljše od deklet in je nemara slutil, da ga med norčevanjem obliva znoj in zdelo se mu je pravo čudo, kako da se sploh še drži na nogah. Po svoje ga je menda celo občudoval.

Marta pa seveda ni mogla več odlašati. Pristavila je stopnice in zlezla po steklenico, pri čemer se je počutila smešno pred samo seboj in pred Melito. Njena pomočnica za noben denar ne bi šla gor.

Stari si je ogledal steklenico še od bližje in zadovoljno pokimal:

»Konj — konjak.«

Z rokami je vrgel na zadnjico tudi steklenico in se razgledal okoli sebe. Rad bi se kam posadil in nazadnje je pogledal še za vrata med stenskimi omarami. Vodila so v skladišče, toda staremu je bilo vseeno, kam. V prodajalni ni našel primernege mesta in mu je bilo že vredno stopiti še dalje in drugam.

Peter se je prekobalil čez prodajno mizo in stopil za njim. Dekleti je še vedno dajala radovednost in vztrajali sta v upanju, da se bodo konec koncev vendarle pomenili. Toda Peter ju je vseskozi odganjal s smehom in stari je kot nalašč trdovratno molčal. Zdaj se jima je zgubil v skladišče in še preden sta prišli za njim, se je že poveznil v košaro za zidom.

Melita je premerila nestanovitno košaro in zamaščena tla.

»Prevrnili se boste,« je rekla. »Vstanite! Poglejte, kakšno je po tleh.«

Stari ji je izročil steklenico in ji molče pokazal, naj mu jo odpre. »Kaj je vendar danes,« je rekla Marta nestrpno. »Res bi rada vedela. Tak povejte že no.«

Stari je zazvonil s svojimi težkimi nogami in za zabavo je prisluhnil ječanju košare pod seboj. Košara se je malone prevrnila in dekletu sta mu v strahu priskočili na pomoč, toda stari ni čutil nevarnosti in je resnobno dejal:

»Danes je velika reč. Vaš stari, kakor sem že rekel, danes ni kar tako. No, kaj še čakata, prinesita kozarce. Danes je velika reč in se vama že izplača.«

Dekletu sta se spogledali in znova prasnili v smeh. Hkrati pa sta že čutili, da je treba vsemu temu storiti konec. Doslej se resda še nista odločili, ker je bilo pač odvisno od obeh in se še nista sporazumeli. Mimo tega je bil stari še vse preveč vesel in smešen, da bi ga postavili na cesto.

»No, pijmo,« je rekel.

»Že prav,« je rekla Marta, »ampak rada bi vedela, zakaj. Vidim, da se je z vami nekaj zgodilo. Morda proslavljate rojstni dan ali kaj podobnega. Če bom že pila, moram vedeti, zakaj.«

»Danes je velika reč, pravim, in vama še ni dovolj. Danes, če že hočeta res vedeti, smo slavili petintridesetletnico mojega dela. Vsa bolnica je bila na nogah. Danes komaj vidim, da kljub vsemu nisem kar tako.«

»Seveda, to je tisto,« se je domislila Marta. »Saj vendar že vem. Brala sem. Davi je bilo v časopisu.«

Stari je hipoma otrdel:

»Kaj! Brala! V časopisu.«

Za kratek hip je še prebledel. Oprijel se je roba košare in si razburjeno pomagal na noge, toda sedel je vse pretesno v njej. Edino prevrnil bi se še lahko.

Ostal je vklenjen v košaro in čisto brez moči.

»Brala. V časopisu.«

»Seveda,« je rekla Marta. »Brala sem. Saj res piše. Mar ne veste, da piše. Takoj vam pokažem.«

Pohitela je v prodajalno. Peter se je dvignil z bližnje vreče in isti trenutek je bilo čutiti, da se je iz šale pričelo zares. Melita je odložila steklenico in kozarce. Stari je gledal iz košare v nemočnem pričakovanju, kaj vse se bo še zgodilo z njim.

Marta se je vrnila s časopisom in vsi trije so se zbrali okrog njega. Dekle je počenilo k njemu in mu ga z zaneseno prepričljivostjo raz-

grnilo pred nosom. Stari ga je potisnil od sebe na primernejšo razdaljo in domala s strahom je sledil vrstam nad Martinim prstom.

»Med jubilanti, ki so zadnji čas dopolnili svoje petintrideseto delovno leto, je tudi bolniški uslužbenec Ciril Kacijan. Njegovo delo...«

»Ciril Kacijan. Res je, res.«

Glavo je vrgel nazaj in zasopel; tega mu resda ni bilo treba. Krčevito se je oprijel košare, da bi planil iz nje kvišku. Toda košara se je nagnila in z rokami je komajda ujel ravnotežje in ni mogel več do srca. Znova je zajel zrak in ves našobljen je živel samo še z njim. Zrak je bil v njem in tresel se je v naporu, da ga zadrži, kajti to je bilo vse, kar mu je dalo živeti. Čutil je, kako se mu počasi izvija iz pljuč in nenadoma je bil brez njega.

Zraka! Zraka!

Vendar ni mogel več ponj. Hkrati v košari ni bilo več ravnotežja in s starim vred se je zvrnila po tleh.